

Nőalakok az ősatyákról szóló elbeszélésekben*

ISTVÁN KARASSZON
FEMALE CHARACTERS IN THE STORIES ON ANCIENT

22
222/224
22.046

The Old Testament. Ancient Fathres. Female Characters. Interpretation of the Bible.

Azt hiszem, egyáltalán nem meglepő a fenti cím, talán csak a személyem lehet az, hiszen jobb lenne, ha az észrevételeket egy nő tenné meg. Ugyanakkor az is szerencsés lehet, ha éppenséggel nem érintett módon, hanem mintegy madártávlatból figyel valaki az elbeszélésekre. Ezek az elbeszélések ugyanis csak látszólag szólnak férfiakra; bár igaz, hogy a nagy események férfiakkal kötődnek, mégis jobb lenne azt mondanunk, hogy családi történetek állnak előttünk. S ha így van, akkor a kiemelkedő események mellett keresnünk kell a meghatározó eseményeket is – s ezekben a nők nemcsak hogy jelen vannak, hanem a női karaktertípusok széles spektrumát mutatják fel, amelyet érdeklődő férfiszem is jól kivehet.

Sára

Ezt a típust nem nehéz jellemezni. Úrnő! Akár egy angol lady. Az elbeszélések szerint nem törődik igazán sokat férje dolgaival; a világ legtermészetesebb módján követi őt, amikor Ábrahám elhagyja a szülői házat. Talán a legérdekesebb, hogy tulajdon testvérével, Lóttal sem törődik, mindig Ábrahám az, aki Lót dolgait elrendezi. Az ország ígérete, a szövetségkötés, a jövődőlő nagy nép látomása¹, csatározás a Sziddím völgyében nagy királyokkal² – mindez nem foglalkoztatja Sárát. Szinte előttünk van egy angol szalon, ahol nagyon élvezetes lehet a társalgás, de csak hogy nem tiltott dolog valami értelmes dologról beszélgetni... Sára nem kimarad ebből: egy rezzenése sem árulja el, hogy egyáltalán érdekelné ez a dolog.

A gyermek, az érdekli Sárát! Igaz, hogy először csak nevet rajta, hogy ez lehetséges, hiszen elmúlt az idő! De a gyermekért mindent megtesz; szinte az a benyo-

*A fenti tanulmány a Budapesti Biblia Múzeum Csak szépek voltak? kiállításának alkalmából az Őszövetségben szereplő nőkről tartott előadás szerkesztett változata. Az előadás szövegét messzemenőkig megtartottuk, viszont a jegyzetanyagban súlyt fektettünk arra, hogy a tudományos kutatásról is értesüljön az Olvasó.

másunk, hogy az úrnőben megszólalt az anya. Még egy olyan kompromisszumra is képes, amely európai ízlésünknek aligha felel meg: szolgálólányát kölcsönzi oda Ábrahámnak, hogy egyfajta ősi bérnyaság keretében ő is családanya lehessen. Bizarr kép; bár tegyük hozzá, ez volt a sterilitás ókori megoldása. – Ám ezt még mindig könnyebb megérteni, mint azt, amikor az anyából előbújik az úrnő. Fordítva is megtörténik ugyanis az eset, s érdekes módon éppen akkor, amikor a lehetetlen is lehetségessé válik, s Ábrahám hite elnyeri jutalmát: Izmael után megszületik Izsák. Érdekes, hogy akkor mozdul meg Sárában az úrnő féltékenysége, amikor a két fiú egymással játszik³, s ekkor jut eszébe, hogy a szolgálólány fia éppúgy fog örökölni, mint saját fia. Az úrnő cselekszik: Ábrahám elűzeti a háztól a másik asszonytól született fiát.⁴ Ma így mondanánk: nem az a baj, hogy megteszi, hanem az, hogy megteheti. És megtette.

Sára úrnőként élt, s úrnőként halt meg. Nagy temetése, egész barlangsírboltja van, amelyet Ábrahám nemzetközi alku révén szerez meg egy jelentős helyen (Mamréval szemben). Lehet ezt a típust szeretni, lehet utálni – Sára alakja azonban ma is itt van közöttünk!

Hágár

Úrnő csak addig van, amíg szolga is van. Hágár szolga, s nem is a legszerencsésebb. Úrnőjétől egyszer menekülni is kényszerült. S vajon mit érezhet egy nő, amikor kölcsönadják egy férfinak? A maximális kiszolgáltatottság fejeződik ki ebben. S érdekes, hogy éppen ez a kiszolgáltatottság, illetve ennek a következménye lesz az, ami ideig-óráig Hágárnak valamelyest elismertséget ad: a gyermek révén emelkedik a társadalmi ranglétrán, igaz, ezzel még inkább kiváltja az úrnő, Sára haragját.⁵ Az viszont borzasztó, amikor nem csak ő, hanem a megszületett gyermek is belevonatik a szolgaságba: Hágárnak gyermekével együtt kell elmennie Sára féltékenysége miatt. Itt, és csakis itt pillantunk meg valamit a szolga Hágár érzelmeiből: Beérseba pusztájában az elkeseredés könnyeit hullatja Hágár, de nem önmaga miatt, hanem gyermeke miatt.⁶

Az olvasók nyilván tudják, hogy Hágár szenvedései nem voltak hiábavalók: Isten megmentette a számkivetett asszonyt, s az ő gyermeke is, Izmael, egy nép ősatya lesz. Tehát nem volt hiábavaló mindaz a kényszerű alázat, amit Hágárnak vállalnia kellett. A szolga személye azonban nem csak társadalmi helyzete miatt egészen más, mint Sára úrnő-volta: Sára úrnő, akár van gyermeke, akár nincs. Hágár viszont szolga – s a gyermek által válik ősanyává, igaz, nem kevés szenvedés által. Lehet, hogy ez a szerep tetszik némelyeknek, az ún. „modern” nők pedig átkozhatják azt: igen, a családban vállalt áldozatos női élet is magasba emelhet valakit, s a megáláztatások útján is magasztossá válhat egy női alak. Sáráról azt mondtam: ez a női típus itt él közöttünk; Hágárról azt mondom: *remélem*, hogy még itt él közöttünk, bízom benne, hogy még nem halt ki ez az alak.

Rebeka

A fentiekben bemutatunk két viszonylag egyszerű típust: az úrnőt és a szolgát. Rebekáról talán még kevesebbet tudunk, mint a két előző hölgyről, de annyi bizonyos,

hogy ő az előbbieknél sokkal bonyolultabb személyiség. Látszólag szép és jelentéktelen személyként lép be a történetbe, ami nem is az övé. Lehet, hogy nem is Izsáké, hanem még Ábrahámé. Ugyanis Ábrahám szerez feleséget fiának, Izsáknak, a még Mezopotámiában maradt rokonság köréből. Rebeka úgy megy férjhez, hogy előzőleg nem is látta jövődöbelijét.⁷ De biztos szép és kedves fiatal lány volt, ha Izsák megvigasztalódott mellette, mert hogy anyja halála után annyira bánkódott. S biztos igen kívánatos is volt Rebeka mások szemében is, ha Gerárban idegen király is megkívánja őt. Egy véletlen csupán, hogy Izsák megtarthatja ezt a kedves kincset!⁸

Izsák történetéből egyébként nem sok minden maradt fenn, így Rebekáról se tudunk sokat. Már a Jákob-történetek kezdődnek el, amikor egyszer csak egy másik Rebekát pillantunk meg.⁹ Szerb Antallal szólva mondhatnánk, hogy a rózsa egyszer csak rádöbrent arra, hogy ő voltaképpen ostromgép, vagy hogy Rebeka angyalarca mögött egy gladiátor szíve rejtőzött. Az elsőszülöttség elorzásában ugyanis ő segíti Jákobot a csel végrehajtásában. Ő ugyanis Jákobot szereti, míg Izsák inkább Ézsaut. Röviden: a haldokló férjet úgy csapja be, ahogy csak egy férfit becsaphat egy nő, csak hogy az ő jelöltje kapja meg az áldást. Az elbeszélés kicsit furcsa: a haldokló Izsák jó étvággal elfogyaszt egy egész kecskegidát, hogy összeszedje erejét az áldáshoz; viszont már annyira gyenge a felfogóképessége, hogy Jákob kecskebőrrel fedett kezét nem ismeri meg. Így vagy úgy: a csel sikerül; a bájos ara most rafinált nőszemélyként jelenik meg előttünk, aki célja elérése érdekében még férjét is rászedi.

Egyetlen szót lehet védelmében felhozni: azt, hogy igaza volt. Izsák tévedett; Jákobot illette az áldás, nem Ézsaut. Rebeka ugyanis anya volt, s ki ismerhette jobban a gyermekeit, mint maga az édesanya? Csalás, de *pia fraus* – nem saját érdekében, hanem a család java érdekében. Jákobról pedig elmondhatjuk, hogy nem az „apja fia”, de ha a családsorozatot nézzük, akkor biztosan Rebeka leszármazottja.

A történet túlmutat önmagán, és éppen a fent említett *pia fraus*, kegyes hazugság definíciójában lehet számunkra rendkívül tanulságos. Egészséges érzésű ember, természetesen, irtózik a hazugságtól. A hazugságnak egyetlen formája elfogadható (igaz, jelen sorok írója még ebben a formában is igen nehezen fogadja el a hazugságot): ha nem önérekből történik, hanem éppenséggel annak az embernek az érdekét szolgálja, akinek hazudunk.

Ide kívánczik egy régi történet. Olyan régi, hogy még az egyik tanáromtól származik (aki lassan a kilencvenedik életévéhez közeledik). Neki pedig nem akárki mondta el, hanem a cinkotai tanítóképző fővédnöke, aki történetesen gróf Batthyány Lajos lánya volt – tehát a harmincas években lehetett mintegy kilencven esztendőős. Talán tudják némelyek, hogy 1849-ben gróf Batthyány Lajos, első miniszterelnökünk, a börtönben öngyilkosságot kísérelt meg. Az osztrákok ezt megakadályozták; nekik nem volt elég a miniszterelnök halála, nyilvános kivégzést akartak. Az eset után látogathatta meg lánya a börtönben a beteg édesapját – ekkor látta utoljára. Teljesen érthető, hogy a tíz év körüli kislány könnyeivel küszködött. Saját emlékezete szerint apja meg is kérdezte tőle:

- Miért félsz? – Mire ő:
- Nem félek! – Pedig dehogynem!
- Akkor miért sírsz? – jött a következő kérdés.
- Nem sírok! – itt az újabb hazugság.

Batthyány Lajos erre, ahogy tudta, fölemelte a fejét:

– Tanuld meg, hogy a magyar asszony nem fél, nem sír – és nem hazudik!

Azóta eltelt másfél évszázad. Megtudtuk, hogy bizony a magyar asszony fél (ha van rá oka; és volt sok); bizony sír is (mert hogy erre is volt ok). És ha kell, hát hazudik is, hogy szeretteinek szolgáljon. De hol vannak a magyar asszonyok?

Ráhel és Lea

E két asszony helyzete nehezen érthető számunkra! A bigámia olyan szokatlan jelenség, hogy minden erkölcsi érzékünk csődöt mondani látszik; hogyan kell viselkednie egy istenfélő embernek egy ilyen helyzetben? A Kr. e. 2. évezredben ez a szokás létezett az ókori Keleten, s bizonytalannal nem embertelenség akart lenni: nyilván a családi otthont biztosította több nő számára, akiknek nem jutott volna férj, hiszen férfi kevesebb volt a korabeli társadalomban.¹⁰ Biztosan ezért csapta be Lában Jákobot, s ezért csempészte be a nászéjszakára Leát Ráhel helyett, s biztosan ezért akceptálták a lányok is apjuk viselkedését. Hogy aztán Jákob még hét esztendeig szolgál Ráhelért, az már a családi gazdaságnak tiszta nyereség!

A magam részéről sokra értékelem, hogy a történetek után Jákob és Ráhel nem löki ki Leát az utcára, még amikor Lábántól elválnak, akkor sem. Ez ugyanis Leának a halált jelentené! Viszont ezáltal mindhárman fővállalnak egy olyan megkötöttséget, ami számunkra szinte elképzelhetetlen.¹¹ Vajon mit gondol Jákob akkor, amikor a két testvér azon alkuszik, hogy a férj kinél töltse az éjszakát? Hogyan képzelel el Lea az életét olyan összefüggésben, hogy ő áll az útjában Jákob és Ráhel boldogságának. Vagy mit gondol Ráhel, amikor Jákob mégis Leánál tölti az éjszakát? És vajon mit gondolnak az európaiak, akik tökéletesen látják ezt az áldatlan állapotot, mégis életükben újra és újra megismétlik a szerelmi háromszög hibáját? Ezek a kérdések szükségszerűen költői kérdések maradnak; úgy gondolom, nincs rájuk jó válasz, ha egyáltalán válaszról beszélhetünk.

A meglepő az, hogy minden megoldatlan probléma ellenére úgy tűnik: három főhősünk teljes életet él.¹² Ráhel és Jákob szerelme beteljesedik – még akkor is, ha meddősege hosszú ideig zavarja az idillt. Végül mégis születnek gyermekei. A beteljesedett szerelem azonban nem hosszú életű, hiszen Benjámin születése után Ráhel meghal. Szegény Jákob megtapasztalhatta, hogy a jóból mindig kevés van! Hátramaradt egy olyan asszonnyal, akit soha nem kívánt! Ezzel együtt nem tűnik úgy, hogy Lea boldogtalan lenne. Bizonytalannal leszámolt már azzal, hogy nem mehet férjhez, s boldog abban az állapotban, hogy mégis házasságban élhet, ha nem is szerelmi házasságban. Isten gyermekek révén kárpótolta őt sok mindenért, s családayaként teljes életet élhet Lea is. A szereplők közül mindháromnak adatott valami, míg – ez igaz – mindegyiküknek meg kell érteni a „valamit valamiért” elvét is. Ami ebben az elbeszélésben igazán szép, az az, hogy a szereplők egyikétől sem hallunk panaszt, zúgolódást a sors ellen; mindegyik elfogadja, hogy kapott valamit, s azzal boldog lehet. „Gib Dank dafür, was du hast, so vergißt du darüber zu klagén, was du nicht hast” – sugallja az elbeszélés. Mi sem áll távolabb tőlük, mint egy olyan mentalitás, mely „nem nyugszik, hogy ha nincsen, és nem boldog, ha van”. Mi sem áll távolabb e három személytől, mint az a magyar fiatal édesanya, aki sajnálja, hogy kisbabája miatt nem mehet moziba – tényleges alternatívát említek! Úgy gondolom, ez a három ember példát szolgáltat arra nézve, hogy megszorításokkal, kényszerű kompromisszumokkal is lehet teljes életet, boldog életet élni. Furcsa, de hasznos történet ez az ókori szerelmi háromszög!

Támár

Riasztó jelenség, azt is mondhatnánk: szajha! Vigasztalásunkra szolgáljon, hogy az 1Móz 38 történetét még soha senki nem tudta igazán megmagyarázni: vajon miért szakítja ketté ez a fejezet a József-történetet?¹³ Miért nincs se előzménye, se következménye, ha olyan fontos a mondanivaló? S az elbeszélés ugyan történeti jellegű, mégis az elképzelhetetlenségig bizarr: Támár először Júda fiát, Ért kapja férjül. Ennek halála után sógorházasságban¹⁴ élhet Ónánnal, aki viszont nem akarja, hogy fia szülessen, ezért Isten őt is halállal bünteti. Következnie kellene Sélának, de Sélá még kicsi: Támárnak várnia kell. És a várás nem szűl gyümölcsöt: nem adják hozzá Sélához...

Ekkor jön az a meghökkentő lépés, ami joggal sokkolja a mai olvasót: Támár paráznának öltözik, s tulajdon apósával kényszerít ki szerelmi kapcsolatot, hogy teherbe essen tőle. A terhesség jeleinek a láttán felmutatja azokat a jegyeket, amiket csak Júdától kaphatott: a pecsétnyomót zsinórostul és a botot. Júda ekkor eszmél: ő volt igazságtalan Támárhoz, amikor megtagadta tőle harmadik fiát, s Támár volt az, aki ennek ellenére hűséges volt Júda családjához, hiszen a megszületendő gyermekek, Pérec és Zerah továbbviszik a család hagyományát.

Bizarr történet: Támár éppen egy illegitim kapcsolat révén mutat hűséget egy olyan családhoz, amelyik nem volt hűséges hozzá – igaz, ez a család már az ő családja. S bár nem vagyunk biztosak abban, hogy miért tartotta a szerző fontosnak elmondani ezt a történetet, abban biztosak lehetünk, hogy a szándéka mindenképpen az volt, hogy éppen erre az ellentmondásra, s az abból fakadó bizarr effektusra építette az elbeszélését. Az elbeszélés bemutatja a nőiség ellentmondásos helyét a társadalomban. Először is ábrázolja a nőiséget megélni akaró nő kiszolgáltatottságát, gyengeségét: Támárban semmi hiba nincs, nem ő tehet balsorsáról, a férjek nem töltik be a rájuk váró szerepet. A nőiség veszélyeztetett, hiszen ha a család inkorrektül viselkedik Támárral szemben, akkor rá teljes elszigeteltség vár. Ugyanakkor a női erő hatalmas; olyan nagy, hogy a családfőnek, sőt az egész családnak meg kell hajolnia előtte. Támár lépése több, mint radikális; majd hogy nem agresszívnek nevezhető, s a szemrehányás sem hiányzik belőle. Olyan lépés, amely előtt Júdának is kapitulálnia kell – nem bánthatja Támárt, hiszen akkor saját gyermekét is bántaná. Egy ilyen lépés tökéletesen alkalmas arra, hogy akár egy egész családot terrorizáljon – ismétlem, családi életüket ronthat meg, ha hasonló lépésre szánja el magát egy nő. Támár persze, s ez igen hangsúlyos az elbeszélésben, éppen séggel nem ártani, hanem használni akar.

Így hát az elbeszélés nagyon fontos ma is; mint ha csak azt mondaná: éld meg tudatosan a nőiségedet, annak gyenge és erős oldalával együtt. Viszont: *eligas quem diligas* – válaszd ki, hogy kinek az érdekében teszed ezt, s ahhoz a személyhez, ahhoz a családhoz légy mindvégig hűséges!

Potifárné

Mindeddig olyan körökben mozogtunk, ahol a tárgyalt nőalak hangsúlyozottan családi körben mozgott. Szándékom az volt, hogy kimutassam: bár nem független személyek ezek a nőalakok, de azt sem lehet mondani, hogy kiszolgáltatottak, vagy ne

lennének meghatározók az elbeszélésekben. Nem lenne teljes azonban a kép, ha nem térnék ki egy olyan nőre, aki nem áll családi összefüggésben (igaz, házassági kötelékben él). Egy klasszikusan önálló nőről van szó, akinek önálló vágyai vannak, önálló akarata van, s önállóan cselekszik.¹⁵ Megkívánja a fiatal zsidó szolgát, s meg akarja szerezni; s hogy nem sikerül, hatalmánál fogva börtönbe juttatja Józsefet. Úrnő Potifár felesége is, bár egészen más alakja van, mint Sárának.

Nos, nem az önálló kívánsággal, akarral és cselekvéssel van baj.¹⁶ Ez a történet még lehetne szép ettől, de – miként tudjuk – nem az. Ha Potifárné úgy döntene, hogy Józsefet és nem a férjét szereti, akkor megszóktethetné, s az ifjú szerelmesek elmehetnének az Óperenciás-tengeren túlra, ahol boldogan élhetnének, míg meg nem halnak – és a történet szép, romantikus történet lenne. Ám nem ez történik: Potifárnének egy rabszolga kell, aki kívánságait kiszolgálja. Ahol az emberi kapcsolatok nincsenek tisztázva, ott nagyon nehéz a szerelmet megélni! Egy férfi boldogan vállalja a rabszolga szerepét a szerelmes asszony lábainál – na de nem úgy, hogy erre az egyiptomi katonaság kényszeríti! A szerelemben szükségszerűen mindenki kiszolgáltatott; nem kívánhatjuk, hogy csak az egyik fél szolgáltatassa ki magát.

A történet azonban mégsem erről szól. Megdöbbenő a felismerés, hogy az előbb még szerelemre vágyó Potifárné csalódottságában hazug váddal börtönbe juttatja Józsefet. A szerelem és a be nem teljesedett szerelemből táplálkozó gyűlölet édes-testvérek: a kettő közötti átmenet szinte észrevehetetlen. Az érzések nem mindig egyértelműek. Ez nem azt jelenti, hogy nem fontosak, hanem azt, hogy kontroll alatt kel tartanunk őket – mind az önállóság iránti vágyban, mind a bosszúvágyban.

Jegyzetek

1. Természetesen világos immár a kutatás számára, hogy ezek a motívumok mind később jelentkeztek az Ábrahám-történetekben: az ígéretek megfogalmazását sokáig a deuteronómiumi reform idejére datálták (tehát a Kr. e. 7. század végére). Újabb azonban egyre bizonyosabbak a kutatók abban, hogy Ábrahám történetének végső megfogalmazása a babiloni fogság utáni (tehát Kr. e. 5. századi). Lásd A. de Pury, Abraham: The Priestly Writer' 'Ecumenical' Ancestor. In S. L. McKenzie–T. Römer–H. H. Schmid (eds.): *Rethinking the Foundations. Historiography in the Ancient World and in the Bible*. Berlin – New York, W. de Gruyter, 2000, 163–181. p.
2. Az 1Móz 14 történeti kiértékelése mindenestre eléggé nagy fejtörésre adott okot! Az itt ellenségként szereplő Amráfel név ui. etimológiailag tökéletesen megfelel a Kr. e. 18. század nagy babiloni törvényhozó király névének: Hammurapi. Elképzelhető, hogy Ábrahám ezzel az ismert királlyal csatázott volna? Nem kívánjuk eldönteni a vitát. Csupán annyit említünk meg, hogy a Hammurapi név nem ritka: több babiloni király viselte ezt a nevet, valamint Szíria területén, Ugarit városában is több Hammurapi nevű király uralkodott. Éppen ezért a konkrét személlyel való azonosítás nem könnyű!
3. A héber szövegből három szó lemaradt, ami a görög és a latin fordításokban megmaradt. Így az 1Móz 21,9 fordítása: „Amikor Sára látta, hogy együtt játszik fiával, Izsákkal az egyiptomi Hágár fia, akit Hágár Ábrahámnak szült.”
4. Itt most nyilván zárójelbe tettük azt az egyébként rendkívül fontos kérdést, hogy mennyiben személyes történeteket írnak le az ósatyák elbeszélései, s mennyire egy-egy nép eredetét magyarázó mondákról, típushelyzetekről van szó. Izmael és Izsák viszonyában ugyanis nyilvánvaló, hogy az arabok és a zsidók viszonyának historizált elbeszéléssel

van dolgunk – éspedig nyilvánvalóan zsidó szemmel nézve. Az ősatyák elbeszélésének történetiségéről lásd T. L. Thompson: *The Historicity of the Patriarchal Narratives*. Berlin – New York, W. de Gruyter, 1964. Ha az elbeszélések helyét keressük Izrael történetírásában, akkor ugyanettől a szerzőtől érdemes elolvasni még az *Early History of the Israelite People, From the Written and Archaeological Sources* című művét (Leiden, Brill, 1994). Megjegyzendő még, hogy a 20. századi régészet jelentősen hozzájárult az ősatyák korának tudományos értékeléséhez (igaz, nem konkrétan az ősatyák történetiségének bizonyításához!); az ilyen irányú kutatást jól foglalja össze: W. Leinweber: *Die Patriarchen im Licht der archäologischen Entdeckungen. Die kritische Darstellung einer Forschungsrichtung*. Berlin, P. Lang, 1980.

5. Az elbeszélés nyilván sokkal hatással van a mai olvasóra. Nem véletlenül, hiszen bizonytalanság eredetileg is ez volt a szándék! Ezzel együtt hálásak lehetünk az elbeszélésnek, hiszen a legjobban ez a passzus világítja meg számunkra az izraeli államalapítás előtti keleti családjogot, amelyben a főfeleségnek meglehetősen széles körű jogai voltak. Ezt legjobban talán E. A. Speiser fejt ki: *Genesis*. Garden City, Doubleday, 1964.
6. Lehetetlen nem arra gondolni, hogy Beérseba pusztájában volt egy bizonyos hely, amelynek az izraeliek különös jelentőséget tulajdonítottak – itt fordul az elkeseredett Hágárhoz is Isten, de Illés is majd itt kap biztató szavakat Istentől, amikor Jezábel elől menekül. Csak arról lehet szó, hogy a Biblia egy lokális teofánia emlékét őrizte meg; hogy azonban pontosan ezen mit kell értenünk, azt nehezen lehetne történetileg verifikálni!
7. A történetet lehetséges úgy is értelmezni, mint az endogámia szép példáját. Természetesen itt számot kell vetnie a kutatóknak azzal, hogy tényleges történetet ír le az elbeszélés, s nem csupán a nemzeti összetartás jó példája Izsák házasságának története (természetesen Jákob házassága is ebbe a kategóriába tartozik).
8. Az 1Móz 26 ugyan nem áll egyedül ezzel a motívummal, de R. Martin-Achard véleménye szerint ez a történet az eredeti.
9. Az ősatyák elbeszéléseinek nagy kutatója, a genfi A. de Pury úgy tartja, hogy ez az elbeszélés talán a legrégebb az ősatyák történeteinek megfogalmazásában. Szerinte a Hós 12 azt bizonyítja, hogy már a Kr. e. 8. században lényegében véve megvolt valamennyi elem a Jákob-történetekből. Kétkötetes monográfiája mindmáig meghatározó a kutatásban: *Promesse divine et légende culturelle dans le cycle de Jacob*. Paris, Gabalda, 1975. Magyarul: A Papi Irat Jákob-története. In Balla Péter–Németh Dávid (szerk.): *„Hálával áldozál...”* Budapest, KRE HTK, 2005, 19–46. p. Az utóbbi évek vitáiban A. de Pury véleményét ugyan néhányan vitatják, miszerint a Hós 12 valóban egy ősi vitát tartalmazna a patriarchatörténetek és az egyiptomi szabadítás története között, de arról nincs vita, hogy a Jákob-történetek Izraelben meglehetősen régi időkre mennek vissza. Lásd itt: T. Römer: *Les histoires des Patriarches et la légende de Moïse: une double origine? In Comment la Bible saisit-elle l'histoire*. Paris, Cerf, 2007, 155–196. p.
10. Bizonyos, hogy ez a meglehetősen furcsa, ugyanakkor logikailag mégis csak érthető helyzet ihletett meg sokakat a modern európai irodalmárok közül. Csak az egyik legjelentősebbre utaljunk: Thomas Mann bibliaértelmezését tárgyalja F. W. Golka: *Jakob – Biblische Gestalt und literarische Figur*. Stuttgart, Calwer, 1999.
11. Természetesen bennünk az a gyanú is fölmerül, hogy Jákobnak és családjának a képe mennyire felel meg a tényeknek, s mennyire csak a monda által sugallt képről van szó. Röviden: nem tudjuk! Azok az adatok, amelyek fennmaradtak számunkra az ókori Izrael családi életéről, sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudják a Jákob-történetekben látható képet. Lásd L. G. Perdue–J. Blenkinsopp–J. J. Collins–Carol Meyers: *Families in Ancient Israel*. Louisville, Westminster John Knox Press, 1997.
12. El kell ismernünk, hogy ugyan ez derül ki az elbeszélésből, de az elbeszélő szándéka ezen a ponton nyilván egészen más: már a gyermekekre koncentrál, s nem annyira a szülőkre! Ez maximálisan érthető, hiszen a tizenkét fiúgyermek aztán Izrael tizenkét törzsének feje lesz – hiszen mindegyik név egyben egy törzs neve is. Azt azonban nem lehet vi-

atni, hogy a tizenkettes szám, valamint a törzsek egymáshoz való viszonya is későbbi szempontokat tükröz – így az elbeszélés a gyermekek születésében, sőt későbbi történetében is ezt tükrözi, s kevésbé a tényleges történelmet. A törzsek egymáshoz való viszonya a 20. században Izrael keletkezésének egyik meghatározó hipotéziséhez vezetett: főként M. Noth kutatásai alapján gondolták azt sokan, hogy az izraeli állam előfutára egy szakrális törzsszövetség volt: az amfikciónia (lásd M. Noth: *Das System der zwölf Stämme Israels*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1962). Noth hipotézisének a későbbiekben fölfedett egyik gyengéje éppen az, hogy a tizenkettes szám nem lehet eredeti, hiszen a törzsek történetének későbbi alakulását feltételezi. József törzséből pl. kettő lesz (Efraim és Manassé), Simeon törzse beolvad Júdába, s kétséges, hogy Lévi törzse tényleges törzs volt-e valaha. Az egykor meghatározó Benjámin törzse is szépen beolvad Júda államába az országszakadás után. Pontos történelmet tehát csak igen alapos kritikai vizsgálódás után írhatunk. Ez itt nem célszerű, az viszont igen, hogy az elbeszélésben rejlő erkölcsi tartalmat kiaknázzuk!

13. Csak a legfontosabbat hadd említsem itt – amennyiben nem látná valaki! Júda és családja a József-történetek szerint nyilván Egyiptomba megy a többi testvérrel együtt. Az 1Móz 38 szerint a család Palesztinában marad – ez az ellentmondás kibékíthetetlen. Hasonló tehát a helyzet, mint az 1Móz 34-ben – csak hát az az elbeszélés is igen nehezen magyarázható. A kutatásban már régóta fölmerült az a kérdés, hogy Támár történetét esetleg utólag iktatták be a Józsefről szóló elbeszélésbe. A kérdés csak az, hogy egy ősi, független történetet iktattak be a szerkesztő vagy esetleg egy újabb, fontos történetet írt meg, hogy – mintegy korrekcióként – pontosítsa a törzs fejeinek életét. Figyelmes olvasó nyilván észreveszi, hogy ez utóbbi véleményt követem, aminek oka az, hogy a Genesis könyvének nagy kutatója, H. Gunkel érvei meggyőztek (*Genesis*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1974, 419. skk.). Gunkel egyrészt jelentős párhuzamot lát a Támár-történetek és az egyiptomi Ízisz-mitosz között, ahol szintén arról van szó, hogy Ízisz a meghalt férjtől kíván (és szerez) gyermeket. Másrészt Gunkel a Zsuzsanna-történetet látja párhuzamosnak: egy olyan nőalakról van szó, aki még az erkölcstelenség látszatát is fővállalja azért, hogy erkölcsös maradjon. Támár bátorságát és eltökéltségét Gunkel a Judit-legenda párhuzamaként magyarázza. Mindez arra utal, hogy nem ősi legenda, hanem egy hellenista korú, kifejezetten irodalmi tevékenységgel van dolgunk Támár történetében.
14. Mondanom sem kell: ez a téma igen sok vitára adott okot az *Ószövetség* kutatásában. Ha például Ruth könyvére tekintünk, ott nyilvánvaló, hogy a sógorházasság (levirátus) célja az volt, hogy a családot megvédje az elszegényedéstől. Ezért aztán az elhunyt feleségét családjába fogadta, eladósodott földjét pedig megvásárolta az elhunythoz legközelebb álló rokon (adott esetben nyilván a testvér, de Ruth esetében nem ez volt a helyzet). Támár esetében a kérdés nem annyira a családi vagyon körül forog, de nem is Támár anyagi biztonsága a cél, hiszen Júda családjában mindkettő bizonyítottan megvolt. Cél viszont, hogy az idejekorán elhalt férj helyett annak öccsétől utódot szüljön Támár, s így az elhunyt férj neve ne haljon ki. Ez is lehetett a sógorházasság célja. A kérdés tárgyalását lásd Egeresi László Sándor: *Ruth könyve*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2006 (a nemzetközi szakirodalom ismertetésével). Elolvasásra ajánlható még Süll Tamás doktori disszertációja: *A nő és a férfi kapcsolata az Ószövetség fényében. A nő és férfi kapcsolata Rút és Eszter könyvében*. www.refteologia.sk/digi.htm.
15. Nyilván sem József, sem Potifárné alakja nem maradhatott hatás nélkül az európai irodalomra! Ismételten utaljunk F. W. Golka munkáira, aki az egyik legfontosabb 20. századi recepciót tárgyalja: Thomas Mann bibliaértelmezését. Jegyezzük meg, hogy már Golka tanára, a híres G. von Rad is felfigyelt erre a páratlan irodalmi alkotásra (lásd F. W. Golka: *Die Biblische Josefsgeschichte und Thomas Manns Roman*. Oldenberg, 1991).
16. A figyelmes olvasónak nyilván föltűnik, hogy egy olyan történet, amelyik feltételez már egy önállóan cselekvő nőt, viszonylag késői lehet az izraeli irodalomtörténetben. Ez így

is van: a József-történetek a patriarchatörténetek legfiatalabbika. Az önálló existenciával, akaratlaltal és cselekvőképességgel rendelkező nő csak hellenista korban (tehát legkorábban a Kr. e. 4. században), görög hatásra lesz ismert Izraelben. Nem kell hozzá nagy fantázia, hogy kitaláljuk: a hagyományos zsidó gondolkodás nem szereti ezt az embertípust, s így több rendben is elítélően nyilatkozik róla. A kutatást ezen kívül foglalkoztatták még a József-történetek egyiptológiai vetületei is. Sajnos azonban – bár korrekt egyiptológiai adatokkal találkozhatunk a Bibliában itt is – nem tudjuk azonosítani azt a kort, amelyikről a József-történetek beszélnek. Ez egybevág azzal, hogy valószínűleg késői keletkezésű ez az elbeszélés, s a Kr. e. 2. évezred Egyiptomát csak elbeszélésekből ismeri! Lásd itt a kiváló egyiptológus tanulmányát: D. B. Redford: *A Study of the Biblical Story of Joseph*. Leiden, Brill, 1970. A bibliai elbeszélés analíziséhez az egyik legjobb tanulmány: H.-C. Schmitt: *Die nichtpriesterschriftliche Josephsgeschichte*. Berlin–New York, W. de Gruyter, 1980. Bármilyen sajátos is tehát a József-történet a Bibliában, úgy tűnik, az izraeli irodalomtörténetben nem egyedülálló: jelentősen a babiloni fogság után, hellenista korban létezhetett az a téma, amit L. M. Wills úgy fogalmaz meg, hogy „a zsidó az idegen királyi udvarban” – tehát a száműzetésben élő zsidók magaviseletét tárgyaló téma. Valószínűleg az Eszter könyvének születése is ebbe a kategóriába tartozik, de az arám nyelvű Ahiqár-történet is. József története ezek szerint azt tárgyalja, hogy ha József idegen országban hűséges marad népéhez és Istenéhez, s emellett még a fáraóval szemben is lojális, akkor Isten megáldja, és sikereket is érhet el! Lásd L. M. Wills: *The Jew in the Court of the Foreign King. Ancient Jewish Court Legends*. Minneapolis, Fortress Press, 1990.

ISTVÁN KARASSZON

FEMALE CHARACTERS IN THE STORIES ON ANCIENT

The author by examining stories of the Old Testament introduces some of the typical female characters. These stories only seemingly talk about male characters; although it is true that the big occasions are connected with male characters, they still are about family stories. The study by the significant occasions searches even the determining occasions, in which women are not just present, but they show a wide spectrum of female character types that can be noticed even by a man's eye. Thanks to the above-mentioned we can get to know to the character of Sara, Hagar, Rebeca, Rachel, Lea, Tamar and Potifar.